

A MAGYAR IRODALOM HELYI HAGYOMÁNYAI

Középiskolai Szakköri Füzetek. (Az irodalmi szakkörök számára). Készítették: Busa Margit, Kicsi Sándor, Kiss József, Nemeskürty István. Szerkesztette: Vargha Balázs. A térképvázlatokat készítette: Glaser Lajosné, Tankönyvkiadó Bp. 1955.

Elsősorban diákok számára készült ez a könyv, irodalmi szakkörök számára, ahogyan ezt a címlap és az előszó is hirdeti. Rendszeres felsorolással mutatja meg magyar írók kapcsolatát Magyarországi helyeivel, városaival, gyakran kerületeivel, utcáival. Célja, hogy felkeltsse a tanulók érdeklődését lakóhelyük irodalmi nevezetességei iránt és így eleven kapcsolat kialakulását segítse elő a tanuló és az irodalom között. Messzebbtekintő célja pedig az, hogy kutatásra ösztönözze a már érdeklődő diákokat.

A könyv megjelenését is, célját is csak helyeselelnünk lehet. Első ilyen könyvünk, szükség van rá, hiánypótló nemcsak az iskolai gyakorlat terén, de a tudományos irodalomkutatásban is. Kiindulópontja lehet egy alapos irodalmi topográfiának, amivel sajnos, még nem rendelkezünk. Az irodalomtanításban, szakkörök vezetésében jó segítséget nyújt a tanárnak. Csak bele kell lapoznia a könyvbe, máris kiderül, hogy az éppen tárgyalt írónak volt-e valamilyen kapcsolata azzal a helységgel, ahol az iskola van. Ha talál erre vonatkozó adatot, máris abba a szerencsés helyzetbe kerül, hogy ennek a puszta megemlékezésével is közelebb hozza az írókat a tanulóhoz. Az irodalomtanításban igen nehéz probléma az írók olyan bemutatása, hogy a tanuló a valamikor élő, dolgozó embert is lássa az íróban, ne pedig megfoghatatlan, éteri magasságban lebegjen képzeletében. Ha például egy IX. kerületi diák hallja, hogy József Attila vagy Móríc Zsigmond itt élt a IX. kerületben, fantáziája máris jobban kapcsolódik a valósághoz. És valóban, arra is van remény, hogy a megadott nyomon elindulva, újabb adatokat is feltárjanak a szakkörök. Utat mutat ez a könyv haladó hagyományaink ápolásához is. Sok városunk lakossága, diáksága, de gyakran még tanárai sem tudnak fontos helyi emlékekről. Így történetesen meg hogy Martinovics Ignác köztársasági mozgalmanak részese és ezért börtönbüntetést szenvedett Versegly Ferenc neve egy időre lekerült a szolnoki fiúgimnázium homlokzatáról. Sok megróni való hanyagságunk derül ki, ha kissé szétnézünk csak Budapesten is a könyv által megadott adatok alapján. Például máig sincs emléktábla Eötvös József Uri utcai szülőházán, vagy Karinthy Frigyes szülőházán (Damjanich utca 27.) Radnóti Miklós, Babits Mihály utolsó lakóházán. Mái nem pótolták a bibliafordító Báthoryt idéző összefűrt emléktáblát a hárshegyi barlang bejáratánál; nem rendezték Virág Benedek megrongálódott

gellérthegyi síremlékét. Reméljük, hogy a könyv az irodalmi hagyományok kultuszával kapcsolatos tartozásokra is ráirányítja a figyelmet.

Szerkesztésmódja, összeállítás teljességgel megfelel a gyakorlati követelményeknek. Első, terjedelmesebb részét a helységek szerinti felsorolás foglalja el. Budapest az első, kerületenként ismertetve az itt élt írók tartózkodási helyeit. Budapest után névsorban a megyék, ezeken belül a városok, falvak szintén betűrendben, az egyes helységek nevek után az írók adatai következnek. Ébből könnyen kikeresheti az olvasó magának azt, hogy az érdekelt helységben kik mikor éltek vagy mit alkottak. Ha pedig valaki arra kíváncsi, hogy egy író milyen vidéken élt vagy járt, a könyv második felét elfoglaló névmutatóhoz kell fordulnia. Kevésbé ismert íróknál néhány szóban még működési területükre vonatkozó utalást is találunk a névmutatóban. A könyv nyomdai előállítás is igen tetszetős, tördelése célszerű. Egy apróság azonban talán még áttekinthetőbbé tenné: minden oldal fejlécén fel kellene tüntetni, hogy melyik megyéről, kerületről van szó, így könnyebben lehetne forgatni a könyvet a tartalomjegyzék állandó nézegetése nélkül is. Nagy előnye a könyvnek, hogy már egyszeri lapozgatás után is világossá válik, hol és mikor alakultak ki kulturális, irodalmi centrumok az országban. (A könyvhöz vázlatos megyetérképet is csatoltak). A látszólag száraz, adatszerű felsorolás mögött eleven élet rejtőzik. Minden, irodalom iránt csak egy kissé is érdeklődő ember számára érdekes néhány perces böngészés után. Tények felsorakoztatásával gyakran meglepő összefüggésekre mutat rá, vagy ismert összefüggéseket aláhúz, ki-domborít.

Mivel ez a könyv máris magasabb igényeket elégít ki, mint amire szánták, a hiányságait is erősebben látjuk. Sok esetben majdnem teljesen összeállították a szerkesztők egy-egy írónk topográfiáját, tudományos alapos-sággal. Az igazi szakértelem, az elmélyült kutatás a legnagyobb bizalmat keltheti bennünk a könyv iránt. De ha már látjuk a teljesség igényét és gyakori megvalósulását, önkéntelenül támad fel bennünk a kíváncság, hogy még kevesebb hiányt mutasson. Természetesen nem várhatjuk egy elsősorban iskolai használatra szánt segédkönyvtől, hogy valamennyi magyar íróról megemlékezzék, de néhány, nem is jelentéktelen aránytalanságot mégis tapasztalunk.

A könyv szerkesztőit nem jellemzi szűkeklőség semmilyen irányban sem, a látható elv az, hogy minden olyan íróat, akinek fontos szerepe volt a magyar irodalom folyamatában, felvegyenek topográfiájukba. Sőt bizonyos esetekben igen helyesen tüntetnek ezen, alig ismert írókat is megemlítenek, ha egy város vagy falu iskolásai ezáltal nyerhetnek emlékezni és kutatni valót. Néhány jelentős írónk azonban értelmetlenül kimaradt: Török Gyula, Komjáthy Jenő, Hunyady Sándor, Petelei István, Iványi Ödön, Dsida Jenő. De Herczeg Ferenc, vagy méginkább Szabó Dezső kihagyását sem helyeselhetjük, márcsak azért sem, mert a topográfiában Rákosi Jenő például hétszer, Császár Ferenc hétszer, Berczik Árpád háromszor szerepel, sőt még a Szikra néven írogató Telegdi Sándorné Kende Paulináról sem feledkeztek meg a szerkesztők. Természetesen kimaradtak olyan írók, akik nem a mai Magyarország területén éltek és működtek, de sok fontos adat hiányzik nagy íróinkról is ugyanilyen okból. Elsősorban a tudományos rendszerezés szempontjából érdemes lenne kiegészíteni, újra kiadni egy olyan összeállítást, amely nem szorítkozik a mai Magyarországi területére, hanem külföldi anyagot is feldolgoz. Különösen fontos ez a magyar irodalom esetében, ahol a területi változások következtében nem egy nagy íróknak fontos működési helye, sőt szülőhelye más állam területén van. De az iskolai gyakorlat is sokat nyerne ezzel. Ha az olvasó Ady Endre után érdeklődik, a könyvből megtudhatja róla, hogy 1913 telét a hűvösvölgyi Park Szállóban tölti, hogy 1907-től a Három Holló állandó vendége volt, hogy 1909-től gyakran járt Móricz Zsigmond Üllői út 95. sz. alatti lakásán, de nem tudja meg, hogy hol született. A tankönyvben megtalálja ugyan, de ebből az összefoglaló rendszerből kimaradt. Pedig érdekes lenne ugyaninnen megtudnia, hogy milyen külföldi utazásokat tett és mikor. Vagy Móricz Zsigmondról is helyes lenne jelezni legalább a felvidéki útját, amihez haladó ifjúsági megmozdulások emlékei is kapcsolódnak. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy ez a követelmény a hasonló jellegű, remélhetőleg a közeli jövőben megszülető könyvnek szól, de lehetetlen itt meg nem említenünk, mikor már csak egy lépés választ el ennek a megoldásától is.

Ebben a gazdag adattárban hibás adat, vagy rossz évszám alig található, de ezeket is szóvá kell tennünk. Móricz Zsigmond gyermekkorában nem 1886-tól, hanem 1887-től élt Prügyön. (1887-ig Turistvándiban volt, amit a füzet helyesen is jelöl.) Féltreérthető az a megfogalmazás is, hogy »Jókai Mór 1868-ban megveszi a Baross utca 98. sz.

házat... A házon emléktábla.« Ez a ház egy ötemeletes sarokház. Jókai nem ezt vette meg, hanem 1868-ban helyén levő régi kis házat.

A könyv szerkesztői arra kéri az olvasókat, hogy közöljék észrevételeiket, kiegészítő adataikat. Valóban ez az a tudományos műfaj, ahol a lehető legszélesebb körű közreműködésre van szükség. Néhány észrevételt, kiegészítést javasolunk az alábbiakban, már a második kiadásra gondolva.

Gyakran fűződik remekművek születése bizonyos helységekhez, esetleg a témát is a helyszínen találja az író. Ilyen adatok feltüntetésével a műalkotás folyamata, az élmény és a mű kapcsolatának problémája világosabbá válik a tanulók előtt. Erre néhány jó példa található a könyvben, de a szerzők eljárása nem következetes, több ilyen adatra lenne szükség. József Attila nagy szerelmi költeménye, az *Óda* mint ismeretes, lillafüredi élményből született. A füzet nem hivatkozik erre. Vajda János életrajzának váli vonatkozásai között nem utal a topográfia *A váli erdőben* című költeményre. Egernél hivatkozni lehetne az »Egri csillagokra«. Gárdonyinak is egri lakóhelye adta az ötletet a regény megírására. Tápénál meg sem említi a könyv Juhász Gyula nevét, pedig e helyhez több ismert verse fűződik és még ma is látható az a régi kereszt, amelyikhez *A tápai Krisztus* című verse kapcsolódik. Drégelypalánknál hiányzik Arany János balladájára, a *Szondi két apródjára* való utalás. Néhány egyéb kiegészítés: Radnóti Miklós nemcsak lakott Szegeden, mint a füzet jelzi, hanem itt végezte egyetemi tanulmányait is, aktív tagja volt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, amely nemcsak első verseskötetét és Kafka Margitról szóló disszertációját adta ki, hanem költészetének, emberiköltői magatartásának kialakítására is nagy hatással volt. A budapesti adatoknál nem jelzik, hogy Radnóti az Izabella utcai Weselényi kereskedelmi iskolában járt négy évet és itt érettségizett. Nagy Lajosnak fontos kapcsolatai voltak Szolnokkal. 1932-ben járt Szolnokon, amikor Baumgarten-díjat kapott. *Három magyar város* című munkájának egyik fejezete erről a városról szól. Támadták is érte a szolnokiak. Szintén itt hallotta Pólya Tibor festőtől azt a helyi történetet, amelyből 1919 május című novelláját írta. A Nagy Lajossal kapcsolatos budapesti adatoknál hiányzik a Tavaszmező utcai gimnáziumra való utalás, ahová az író járt, és amelynek emlékeit sok írása őrzi. Móra Ferenc is gyakran járt Szolnokon édesanyjánál, aki ott is halt meg. 1929-ben pedig szerzői estet tartott Szolnokon. Krudy Gyula egyik kedvelt kocsmája megtalálható az Óbudai Pacsirta utcában. A vendéglőben emlék-

tábla idézi az egykori törzsvendéget. Általában jobban fel lehetett volna dolgozni a budapesti irodalmi kávéházak és vendéglők adatait, bár néhány ilyen utalást is találunk a topográfiában. A Szabó Ervin Könyvtár központi épületével kapcsolatban hivatkozni kellett volna arra, hogy ebben az épületben — ami akkor a Fővárosi Könyvtár központja volt — alakult 1918-ban a Vörösmarty Akadémia, amelybe Möricz és Babits vezetésével haladó írók tömörültek. Az alakuló értekezleten megjelent az akkor már nagybeteg Ady is, akit a Vörösmarty Akadémia elnökévé választottak. Széphalossal kapcsolatban meg lehetett volna jegyezni, hogy a helység nevét is Kazinczy adta. Juhász Gyula és Szeged kapcsolatáról kissé szűkszavú közlés, a születés időpontjának megjelölése mellett, hogy »élete nagy részét itt élte le.« A VIII. kerület adatai között a Kerepesi temető írósírait is feldolgozták a füzet szerkesztői, de itt igen sok hiány mutatkozik. Ambrus Zoltán, Karinthy Frigyes, Katona Lajos, Király György, Koinjáthy Jenő, Kosztolányi Dezső, Krudy Gyula, Nagy Lajos, Radnóti Miklós, Szerb Antal szintén a kerepesi temetőben van eltemetve. A füzet általában kiemeli azokat a helyeket, ahol már emléktábla jelzi az

irodalomtörténeti emlékeket. Néhol azonban elmaradt ez az utalás. (Faludi Ferenc esetében a budai Szent Anna templomnál, Kossuth Lajos várbeli börtönével kapcsolatban; Kiss József Népszínház utcai lakóházában szintén van emléktábla, ahol egyébként a Hét szerkesztősége is volt.)

Nehezen megoldható és nem is túlságosan lényegbevágó probléma, de említésre méltó az utcanevek használata. A gyakorlatnak természetesen az felel meg, hogy az utcák mai nevét használják, hiszen a mai diák csak úgy találhat el könnyen a megjelölt helyekre. Mégis nagyon furcsa, anakronisztikus hatású ilyeneket olvasni: »Gyulai Pál az 1880-as évektől a Bródy Sándor utca 13 sz. házban lakik«, »Gárdonyi Géza az 1870-es években a Vörös Hadsereg útja 72-ben...«, Mikszáth Kálmán 1902-ben a Szamuely utca 13. sz. házban lakik.« stb.

Ezen úgy lehetne segíteni, hogy a korabeli utcaneveket használnák (ha ismerjük), és zárójelbe tennék a mai nevet. Ez ugyan nagyon megnövelné az összeállítással járó munkát, de egyrészt nem kéltene furcsa, anakronisztikus hatást, a diákok pedig sok esetben a korabeli utcanevekből izelítőt kapnának a kor stílusából, hangulatából is.

Bohus Magda

JÓKAI MÓR: TÜRÖKVLÁG MAGYARORSZÁGON

Jókai Mór válogatott művei (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1954.)

Ez a regény Jókai írói fejlődésének jelentős szakaszában keletkezett. Jellemző a korra is, amely létrehozta, ezért megérdemli, hogy részletesebben foglalkozzunk vele.

Az ifjú Jókai elbeszélő művészeate egyrészt a romantikából, másrészt a népies realizmusból fakad, ez a két elem sem novelláiban, sem a »Hétköznepok« című regényében nem fonódik össze. Már Zsigmond Ferenc rámutat arra az ellentétre, amely a »Nepeán sziget« vagy »Az egyiptusi rózsá« egzotikus tájleírásai és a »Sonkolyi Gergely« című novella népies-reális ábrázolásmódja között feltűnően mutatkozik meg. Ugyanilyen ellentétet találunk a »Hétköznepok«-ban is: a túlzó romantika élesen elválak a népies humortól, az ifjú szerző nem teremtett még egységes előadásmódot.

A szabadságharc élményei alapján Jókai már a valóságot állíthatja művei középpontjába, hiszen személyes élményei válnak az elbeszélések és regények forrásáivá. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a Sajó álnéven kiadott »Csataképek« elbeszéléseinek nagy részében még nem küzdötte le a két ábrázolásmód ellentétét: a könyv romantikus jóslatokkal, babonákkal, meglepő fordulatokkal köti le az olvasó figyelmét, a szerző még nem érte

el célját: nem alakította ki egységes elbeszélő stílusát. De már a »Csataképek« néhány elbeszélése mutatja az utat, amelyen haladni kíván. »A két menyasszony« című elbeszélésben Jókai leírja a szolnoki csatát, és ebben a leírásban mesterien szövi össze a romantikus és a reális — humoros elemeket. A csata leírásának tónusa általában fenséges, nagyszerű: a romantikus túlzások, nagyszerű képek és hasonlatok a retorika eszközeivel kifejezik a szerző lelkesedését a legdicsőségesebb győzelemért. De megjelenik a nagy képek mellett az epizód is: a patetikus előadásmód kíséretében a mellékalakok kitűnő humorral ábrázolt csatajelenete: a vén huszár ebben a harcban leckét tart az újoncnak.

A »Csataképek« ha álnéven is, de megjelenhetett, ezután azonban megszervezték a cenzúrát, és Jókainak új utat kellett keresnie, mert a 48-as eseményekről ebben az időben nem volt szabad írni. Hová fordulhatott, hogy a megrikult olvasóközönséget reménytel tölthesse el, és a maga írásművészetének megfelelő témát választ-hasson? A történeti regény kínálkozik számára. Ebben a műfajban feleletet adhat a kor legsúlyosabb kérdéseire: hogyan élhet egy